

BIOLOGIN PÅSKYNDAR PSYKOANALYSENS DÖD

Germund Hesslow

Sydsvenska Dagbladet 1996-11-01

[Denna artikel beställdes av Sydsvenska Dagbladets kulturredaktion för att inleda en debatt om psykologins plats i modern vetenskap. Den gav upphov till ett stort antal kritiska artiklar som tyvärr inte kan återges här. Min slutreplik finns på hemsidan. Där finns också en lista över referenser som dokumenterar de påståenden jag gjorde i debatten.]

Det pågår en biologisk revolution i psykologin. Flera av de intressantaste bidragen till vår kunskap om människans psyke under senare år har kommit från evolutionsbiologi och hjärnforskning och det är kanske inte förvånande att kulturredaktionen ställt frågan om biologin kommer att trängas undan eller ersätta psykologin.

Frågan har dock inget entydigt svar, bl.a. därför att psykologin, liksom psykiatrin, idag består av två helt väsensskilda traditioner. Dels finns det en vetenskaplig akademisk psykologi som sedan länge integrerat biologiska framsteg och perspektiv, och därför inte gärna kan trängas undan av biologin, dels en mot biologi och vetenskap fientlig tradition som är stark bland många kliniskt verksamma psykologer och psykiatrer. Tyvärr identifieras den senare traditionen av allmänheten ofta med psykologin som helhet.

Den antibiologiska psykologin och psykiatrin har under senare år blivit allt hårdare ansatt och många av dess mest omhuldade föreställningar har vederlagts av forskningen. Ett viktigt exempel är tron att barndomsupplevelser är av avgörande betydelse för individens personlighet och psykiska problem senare i livet. Vi vet idag att arvsanlag har en mycket stor betydelse för den vuxne individen, men att barndomsmiljön spelar en helt underordnad roll.

Det står också klart att de freudianska spekulationer, som många uppfattar som en central del av psykologin, i allt väsentligt är felaktiga. Som tydligt framgår av Richard Websters lysande bok *Why Freud was Wrong*, led Freuds patienter av besvär - förvånansvärt ofta kroppsliga sjukdomar som epilepsi, tumörer mm - som inte hade det ringaste med deras barndom att göra och sannolikt förbättrades de inte heller av hans behandling. Teorin bakom psykoanalytisk drömtydning - att drömmen är en form av symbolisk önskeuppfyllelse - har vederlagts av modern fysiologisk drömforskning. Experimentella belägg för ett av psykoanalysens mest grundläggande antaganden, bortträngning till det undermedvetna, saknas fortfarande. Teorin om neurosernas uppkomst är vederlagd. Rader av vetenskapliga studier har visat att psykoanalytisk diagnostik som t.ex. Rorschachtestet (bläckplumpstestet) saknar diagnostiskt värde. Flera vetenskapliga studier har visat att psykoanalys och därmed besläktad samtalsterapi visserligen kan ha en liten positiv effekt, men att denna helt saknar samband med terapeutens utbildning och erfarenhet - lekmän når lika bra resultat. Det tycks således inte finnas någon särskild kunskap om hur psykiska besvär uppkommer eller lindras, som förmedlas i psykoanalytisk utbildning. Däremot finns det andra former av psykologisk terapi som har väldokumenterade specifika effekter, t.ex. beteendeterapi.

I boken *House of Cards: Psychology and Psychotherapy Built on Myth*, kritiserar den amerikanske psykologen Robyn Dawes vissa kollegers anspråk på att kunna göra kliniska bedömningar av människor. Rader av vetenskapliga studier har visat att psykologer normalt inte gör mer tillförlitliga bedömningar än lekmän. Ett mekaniskt tillämpande av kända statistiska samband med kön och tidigare kriminalitet är t.ex. tillförlitligare än erfarna psykologers kliniska bedömningar för att uppskatta risken för återfall i brott. Det har också visat sig att psykologiska djupintervjuer ger sämre bedömningar av studielämplighet än skolbetyg och testresultat, även när de senare är kända av intervjuaren.

Det är mot denna bakgrund förvånande att den psykoanalytiska traditionen så länge lyckats behålla en central roll i svensk psykologi. Freuds skrifter används fortfarande som kurslitteratur vid vissa universitet. Psykoanalytiskt orienterad utbildning är ofta ett krav för anställning som psykiater och uppmuntras för flera andra personalkategorier inom sjukvården medan inga krav ställs på utbildning i dokumenterat effektiv terapi. Statens rättsmedicinalverk skickar personal till USA för att tränas i Rorschachtestning. Bevisat verkningslös psykoterapi används för att behandla sexualförbrytare.

Att den psykoanalytiska traditionen lyckats överleva så länge torde delvis bero på att den vetenskapliga psykologin tidigare haft så litet att säga om de "stora" psykologiska frågor som intresserar människor mest: Varför blir man förälskad? Varför är män och kvinnor olika? Varför drabbas vissa personer av depressioner? För många är spekulativa svar på dessa frågor bättre än svar alls och inte ens riktigt dåliga teorier överges i allmänhet förrän det finns bättre alternativ. Det är dock tydligt att evolutionsteorin och hjärnforskningen nu starkt bidrar till att skapa ett sådant alternativ.

Om jag ombads rekommendera någon litteratur som innehåller välgrundade svar på de stora psykologiska frågorna, skulle jag inte tveka att välja ett par biologiska böcker. Den ena är Robert Wrights darwinistiska bok *The Moral Animal*, som visar hur många intressanta aspekter på mänskligt beteende som könsskillnader, samarbetsvilja, vänskap, kärlek, samvete och mycket annat som kan förklaras av det naturliga urvalet. Den andra boken är Peter Kramers *Lyssna till Prozac*, som nyanserat och insiktsfullt diskuterar vad vi kan lära oss om t.ex. humör, självförtroende, statushierakier, aggression och sexualitet, genom att studera forskningen om signalsubstansen serotonin och de läkemedel som ändrar serotoninets aktivitet i hjärnan. Jag skulle vilja påstå att dessa två böcker kan lära oss mer psykologi än all världens psykoanalytiska litteratur sammantagen.

Det är ingen tvekan om att de vetenskapliga framgångarna när det gäller att besvara de stora frågorna håller på att beröva den psykoanalytiska traditionen dess legitimitet.

Den biologiska revolutionen kan också tänkas väcka oro bland seriöst arbetande vetenskapliga psykologer som inte vill se sitt ämne "reduceras" till biologi. Rädslan att uppslukas av en annan disciplin är vanlig i vetenskapen, men visar sig oftast obefogad. Evolutionsbiologer och ekologer såg under en period sina ämnen hotade av molekylärbiologins framsteg. Det blev modernt att syssla med DNA, och de som studerade hela djur betraktades ibland som historiska kuriositeter. Den berömde biologen Edward Wilson berättar i sina memoarer hur upptäckaren av DNA-molekylens struktur, Jim Watson, försökte driva ut ekologer och evolutionsbiologer från den biologiska institutionen vid Harvard.

Utvecklingen blev dock den motsatta. Den molekylärbiologiska revolutionen kom att leda till en renässans även för den "gamla" biologin med fördjupade perspektiv, nya frågeställningar och nya kraftfulla metoder.

Idag är den del av fysiologin, som studerar hur hela organismer och organsystem fungerar, "hotad" av biokemister. Ämnet kommer dock att fortleva - så länge det inte faller offer för trendöverkänsliga forskningspolitiker, måste man kanske tillägga. Man kommer aldrig att förstå hur hjärnan arbetar enbart utifrån kunskap om dess molekyler. Det är lika orimligt som att man skulle kunna förstå hur ett datorprogram fungerar utifrån kunskap om kiselatomer och elektricitet. Varje analysnivå har sitt berättigande.

De biologiska framstegen kommer att påskynda den psykoanalytiska traditionens död, men den vetenskapliga psykologin, som ju redan har antagit den biologiska utmaningen, torde däremot gå en blomstrande framtid till mötes. Naturligtvis kommer biologin att leda till en omvälvning av psykologins begrepp, frågeställningar och metoder, men detta är ett exempel på utveckling och inte en kapitulation. På flera håll i landet pågår sedan länge en livaktig psykologisk forskning kring interaktionen mellan psykologiska, fysiologiska och biokemiska analysnivåer. Det vetenskapliga

inflytandet går här i båda riktningarna. Min egen fysiologiska forskning bygger t.ex. i hög grad på begrepp och metoder från psykologisk inlärningsteori.

Biologin kan uppfattas som ett hot också i ett helt annat avseende än det som diskuterats ovan. I boken *Mellan ängel och best* varnar idéhistorikern Anders Piltz för "en reduktionistisk syn på människan". Han anser att "människans gåta inte för snabbt får förklaras, att själva gåtfullheten måste respekteras." Tanken att att människan löper risk att dehumaniseras av biologin kommer naturligt för många. Blir inte kärleken på något sätt mindre värd om vi får veta att den "egentligen" är en hormonell berusning av några celler i hjärnan? Ter sig inte vänskapen som tarvlig, om den är en instinkt med syftet att befordra individens egenintresse? Liknande föreställningar har lett till en utbredd misstänksamhet mot användande av läkemedel vid behandling av hjärnsjukdomar som t.ex. schizofreni. Man tycks tro att den som förvärvar kunskap om den sjuka hjärnan automatiskt måste förlora sin medmänsklighet.

Denna oro är begriplig men missriktad. Bakom den finns bl.a. en förväxling av förklaring och bortförklaring. Kärlek och vänskap finns ju kvar även när de biologiska mekanismerna blottlagts. En förklaring tar inte bort något utan lägger till en ny dimension. Erfarenheten visar att biologer i allmänhet har en större, inte en mindre, förmåga än lekmännen att uppskatta naturens estetiska värden. Den som studerar konst- eller litteratur förlorar inte sin respekt för kulturen. Det finns ingen anledning att tro att en naturvetenskaplig psykologi skulle vara farligare än ovetenskapliga spekulationer.